

ӘОЖ 343.222

Г.М. Атаханова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: atakan73@mail.ru

Шет мемлекеттердің қылмыстық заңнамасындағы меншік ұғымын салыстырмалы түрде талдау

Бұл мақалада меншікке байланысты шет елдердің қылмыстық заңнамасындағы ұғымына талдау жүргізілді. Зерттеу барысында Испания, Франция, Голландия, Германия, Швейцария, Польша, Швецияның қылмыстық заңдары қарастырылды. Автор арқылы шет елдердің арнайы меншікті қылмыстық құқықтық қорғау аясында кешенді зерттеулер жүргізілген. Меншікті қорғау саласындағы шет елдердің қылмыстық нормаларын, егжей-тегжей зерттеліп, шет елдердің тиімді тәжірибесін ҚР қылмыстық заңнамасына пайдалану мақсатында салыстырмалы түрде құқықтық талдау жасалған.

Түйін сөздер: меншік, қылмыс, меншікке қарсы қылмыстар, талан-тараж, тонау, ұрлық.

G.M. Atachanova

Comparative-legal analysis of property law of foreign countries

This article discusses the issues associated with the concept of property in foreign countries. In the study conducted an analysis of criminal law of Spain, France, Holland, Germany, Switzerland, Poland, Sweden. Also the author of the comprehensive study, especially on international legislation in the field of criminal-law protection of the property. Based on the consideration of foreign law on the criminal-law protection of intellectual property a detailed comparative-legal analysis of international and criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in order to benefit from positive foreign experience in the criminal law of the Republic of Kazakhstan.

Key words: property, offences against property, theft, robbery, theft.

Г.М. Атаханова

Сравнительно-правовой анализ собственности в законодательстве зарубежных стран

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с понятием собственности, в странах дальнего зарубежья. В процессе исследования проведены анализ уголовного законодательства Испании, Франции, Голландии, Германии, Швейцарии, Польша, Швеции. Также автором проведено комплексное исследование, специально посвященное изучению зарубежного законодательства в сфере уголовно-правовой охраны собственности, на основании которого проведен подробный сравнительно-правовой анализ зарубежного уголовного законодательства и РК с целью использования положительного зарубежного опыта в уголовном законе РК.

Ключевые слова: собственность, преступления против собственности, хищения, грабеж, кража.

Қазіргі нарықтық қоғамда жағдай күрт өзгерді. Әйелдердің ерлермен бірдей мүмкіндіктері бар (кейде тіпті ерлерден де оңтайлы пайдаланады). Сондықтан отбасылық құқық үшін ҚР Конституциясында бекітілген жекеменшікке деген саяси-құқықтық жолды түбегейлі өзгеруін

елемей өту мүмкін емес. Біздің пікірімізше, қазіргі кезде ерлі-зайыптылардың ортақ мүлікке бөтен мүлік сияқты қарауының (әсіресе неке келісімшарттарын жасасу кезінде) мәні бар және қылмыстық құқық шеңберінде қарастырылуы керек.

Басқа мемлекеттердің де қылмыстық құқығында бұл мәселені шешуге қатысты ортақ пікір жоқ. Испанияның ҚК-тің 268-бабының 1-бөлігіне сәйкес, заң бойынша іс жүзінде немесе ерлі-зайыптылардың бөлек тұруы, ажырасуы немесе некенің заңсыз екендігі туралы сот процесінің нәтижесінде ажыраспаған ерлі-зайыптылар, сондай-ақ өрлеме және төменгі туыстар, жақын туысқандар, туған немесе асыранды ағайындар, бірінші буындағы туыстар күштеу немесе қорқыту әрекеттерін қолданбай өзара жасаған мүліктік қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершіліктен босатылады және тек қана азаматтық-құқықтық жауапкершілік субъектілері болып табылады. Бұл ереже қылмыс жасауға қатысқан бөтен адамдарға қатысты қолданылмайды [1, 268-б., 2-б.]. Бұл ұстанымды ҚР заңнамасының стандартымен теңестірсек, онда ол отбасылық жағдайына қарамастан... заң мен сот алдында барлығы тең деп айтылған азаматтардың заң мен сот алдындағы теңдік принципіне қарама-қайшы болады.

Францияның қылмыстық заңнамасында да қарастырылып жатқан мәселенің шешімі ұқсас. Мысалы, Франция ҚК 311-12 б. сәйкес, қандай да бір тұлғаның өзінің өрлеме немесе төменгі буын туысқандарына, сондай-ақ ерлі-зайыптылардың соттың үкімі немесе рұқсат бойынша бөлек тұрған жағдайларды қоспағанда, жұбайына зиян келтіретін ұрлық жасауы қылмыстық қудалауға негіз бола алмайды [1].

Ағылшын заңнамасы бойынша, ерлі-зайыптылардың біреуінің екіншісіне қастандық жасауы «олар ерлі-зайыпты болмаған жағдайда да қолданатын» қылмыс ретінде жазаланады [2].

Голландия ҚК-нің 316 бабы бойынша, ұрланған және тонаған адам немесе оған қатысушы қылмыс қарсы жасалған адамның жұбайы болып табылса және ол жұбайы немесе меншіктен сот тәртібімен алшақтамаған болса қылмыстық қудалау тоқтатылады.

Германия, Швейцария, Польшаның қылмыстық заңдары қарастырылып жатқан қастандықтар үшін ерекше тәртіппен қылмыстық жауапкершілікті қолдану үлгісін ұстанады. Мысалы, Германияның ҚК §247 «Отбасыдан ұрлау» деп аталады және былай белгіленген: «Егер ұрлық өз туысынан немесе асыраушысынан я болмаса айыптымен бірге тұратын адамнан жасалған болса, бұл іс-әрекет жәбірленушінің шағымы бойынша ғана қылмыстық тәртіппен қудаланады» [3]. Бұл ереже отбасыда жасалған алаяқтық (§263), алдап-арбау арқылы пайда табу (§265 а),

сенімді қылмыстық мақсатпен теріс пайдалану (§266) сияқты қылмыстарға қолданылады. ФРГ ҚК бойынша күштеу арқылы ұрлық және күштеп алу үшін айыптылар жәбірленушінің шағымының бар-жоғына қарамастан заңмен қудаланады.

Швейцария ҚК 137-139, 143, 146 және 147 баптарына сәйкес, туысына немесе отбасы мүшесіне зиян келтірген заңсыз иелену, ысырап қылу, ұрлық, мәліметтерді заңсыз алу, алаяқтық және деректерді өңдеуге арналған құрылғысы бар алаяқтық қиянат етушілік тек жәбірленушінің шағымы бойынша ғана қудаланады [4].

Польшаның қылмыстық заңнамасында аталған проблеманы шешуде дәл осындай тәсіл қолданылады. Егер ұрлық, иелену, алдап-арбау ең жақын адамға зиян келтірген болса, онда қудалау жәбірленушінің арызы бойынша қозғалады (Польша Республикасы ҚК 278, 279, 284-287 бб.). Күштеу ұрлықтары үшін жауапкершілік аталған заң бойынша жалпы негіздермен жүктеледі [5].

Швеция ҚК бойынша, зайыбына немесе күйеуіне, жоғарғы және төменгі буын қандас туысына, неке жағынан туысына, туған бауырына, күйеу баласына немесе келініне немесе айыптының кез келген осыған ұқсас туысқанына қатысты мүлік ұрлау, алаяқтық және басқа да арам әрекет, бөтен мүлікті иелену және сенімді теріс пайдаланудың басқа да жағдайларында қылмыстық іс жәбірленуші тарапынан қылмыстық қудалау мақсатымен қылмыс туралы хабарлама келіп түскен, талап еткен немесе қылмыстық қудалау қоғам мүдделерін қорғау үшін қажет болған жағдайда қозғалады (8-тараудың 13-б., 9-тараудың 12-б., 10-тараудың 10-б.). Швеция ҚК сәйкес, ауыр ұрлық, тонау немесе ауыр тонау, ауыр алаяқтық, ауыр бөтен мүлікті иелену және сенім білдірушінің ауыр салдарға алып келген сенімін теріс пайдалану сияқты мүліктік қылмыстарға ерекше қудалау тәртібі қолданылмайды.

Қазіргі ҚР қылмыстық заңы «отбасылық бөтеннің мүлкін заңсыз айналымға түсулер» ұғымын қарастырмаған. ТМД елдеріне арналған 1996 ж. 25 ақпанындағы Модельдік Қылмыстық кодекстің 244-бабының ескертпесінде отбасы мүшелерінің және айыптының басқа да жақын туыстарының меншігі болып табылатын мүлікке қатысты ұрлық, иелену, ысырап ету немесе алаяқтық жасалған кезде қылмыстық қудалауды жәбірленушінің арызы бойынша жүзеге асыру ұсынылған.

Сол сияқты ҚР қылмыстық-іс жүргізу заңнамасы да отбасы мүшелерін мүліктік қастандық үшін қылмыстық жауапкершілікке тартудың ерекше тәртібін қарастырмаған. ҚР 2001 жылғы ҚІЖК 20-бабы қылмыстық қудалауы жеке немесе жеке-жария түрде жүзеге асырылатын қылмыстарға жатқызбайды. Бұл мәселе ерекше реттеу тәртібін қарастырады, себебі отбасындағы қарым-қатынастар жеке-сенімді сипатта болады, өзгеше жақындықпен ерекшеленеді, аса сырлас қатынаста болады.

Қазіргі уақытта отбасы мүшелерінің арасындағы мүліктік қатынастар отбасылық және азаматтық заңнамамен реттеледі. Бұл жағдайда отбасындағы мүліктік қатынастардың екі мүліктік режимі болады: 1) жалпы мүлік режимі (жалпы бірлескен және жалпы үлестік меншік). 2) бөлек мүлік режимі.

Жалпы режим деп мүлікті тек өзара келісім арқылы иеленуді және пайдалануды айтады. Отбасындағы мүлікті ерлі-зайыптылардың қайсысы мүлікті билік ету мәмілесін жасағанына қарамастан, олар өзара келісу арқылы жұмсайды (ҚР Неке және отбасы заңы). Бөлек режим өзара келісуді талап етпейді және отпұлғаның әрбір мүшесі өзіне ғана тиесілі мүлікті өз бетінше иеленуге, пайдалануға және билік етуге құқылы екендігін білдіреді.

Біздің пікірімізше, отбасы мүшелерінің бірінің тарапынан заңсыз иелену (бөліп алу) заты болуы мүмкін ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін қылмыстық жауапкершілік туралы мәселелерді шешу кезінде «бөтен» деп тапқан жөн. Өзімізге мәлім болғандай, меншік құқығы – бұл тұлғаның өз бетінше, өз қалауы бойынша өзіне тиесілі мүлікті иелену, пайдалану және билік ету құқығы болып табылады (бұл ҚР АҚ 209-б. 2-б. бекітілген). Бұл тұжырымдама ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне жатпайды, себебі ерлі-зайыптылардың біреуінің өз бетінше, яғни екіншісінің келісімісіз және тек өз еркі бойынша ортақ мүлікке қатысты барлық құзіреттіліктерді жүзеге асыруға құқығы жоқ. Бәлкім, аталған жағдайда ерлі-зайыптылардың бірінің екіншісіне сеніп тапсырылған мүлкі туралы сөз қозғауға болатын шығар (неке қиылған немесе неке келісім шарты жасалған жағдайда). Сондықтан ерлі-зайыптылардың бірінің ортақ мүлікті екіншісінің рұқсатынсыз алуы және билік етуі қылмыстық құқықпен қорғалып, иелену (ажырасқаннан кейін бірлесіп тапқан мүлікті алу) немесе ысырап ету (ұрлық некеде болған кезде жасалған) деп бағалану керек. Бұл жағдайда се-

ніп тапсырылған мүлік ұғымын анықтаған кезде ескеру қажет.

Біздің пікірімізше, ерлі-зайыптылардың мүлік ұрлауы ерлі-зайыптылардың бірінің екіншісінің еркіне қарсы бөлек немесе ортақ меншіктерін тек қана айыптының мүдделерін қанағаттандыру мақсатымен бөліп алуын білдіреді. Егер мұндай билік ету белгілі бір ортақ қажеттіліктерді орындауға бағытталған болса, онда бөтеннің мүлкін заңсыз айналымға түсу белгілері жоқ деген сөз.

Сот тәжірибесінде неке қиылғанға дейін әрқайсысының өз меншігінде болған, сондай-ақ олардың біреуі бірге тұрған кезде сыйлық немесе мұра ретінде алған және соның ғана меншігі болып табылатын мүлікті ерлі-зайыптылардың ұрлауын ұрлық немесе тонау деп бағалануы мүмкін. Бөлек неке келісім шартында қарастырылған мүлікті де осылай сипаттауға болады. Алайда, нарықтық жағдайларда мұндай дәстүрлі тәсіл қайта қарастыруды талап етеді. Аталған жағдайда меншікті ерлі-зайыптылардың бірі екіншісіне сеніп тапсыруы мүмкін. Айыптының іс жүзінде мүлікті бірлесіп иеленуге құқығы бар – ол ортақ пәтерде, үйде немесе басқа да ортақ ғимаратта тұр. Бұл фактіні заттың иеленушісі болып табылмайтын ерлі-зайыптылардың бірінің іс жүзінде оны пайдалана алатынын растайды (акциялар пакетімен, облигациялармен танысу, оларды сақтау, жұбайының жеке автокөлігін пайдалану және т.б.). Біздің ойымызша, бұл жағдайды ерлі-зайыптылардың бірінің жекеменшігін екіншісіне сеніп тапсырылған (бөтен) мүлікке жатқызып, оның заңсыз алыну фактісін ысырап ету деп бағалау деп табу қажет. Бұған ерлі-зайыптылардың біріне ғана меншік құқығы негізінде тиесілі мүлік оны екіншісі иелене және пайдалана алмайтын жерге қойылатын жағдай жатқызылмауы мүмкін. Мысалы, жабық сейфте, кілтті тек қана иеленуші жұбайында сақталатын басқа да сақтау орнында сақталуы. Мұндай заттарды ішімдікке салынған, есірткі пайдаланатын және т.б. жұбайы ұрлаған жағдайда, иеленуші емес жұбайдың әрекеттерін бөтен мүлікті жасырын бөтеннің мүлкін заңсыз айналымға түсу – ұрлық немесе нақты жағдайларға қарай басқаша бағалау қажет.

Шынында да, ерлі-зайыптылардың немесе олардың бірінің иелігінде кез келген көлемдегі және кез келген бағадағы өндірістік, тұтынушылық, әлеуметтік, мәдени және басқа да мақсаттағы мүлік болуы мүмкін. Олардың меншігінде тек күнделікті жеке пайдалану заттары (тумбоч-

ка, шаңсорғыш және т.б.) ғана емес, сондай-ақ экономикалық құндылығы өте жоғары мүлік те (кәсіпорындар, акциялар және басқа да құнды қағаздар және т.с.с.) бола алады. Не болғанда да,

құқық ерлі-зайыптылардың әрқайсысына бір-бірінің қиянаттарынан белгілі бір, оның ішінде қылмыстық-құқықтық қорғану құралдары болуы керек.

Әдебиеттер

- 1 Уголовный кодекс Испании // под ред. Кузнецовой Н.Ф., Решетникова Ф.М. – М., 1998. – 87 с.
- 2 Уголовное законодательство зарубежных стран. – М., 2001. ж 236 с.
- 3 Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть. – М., 2002. – 345 с.
- 4 Уголовный кодекс ФРГ. Пер. А.В. Серебренниковой. – М., 1996. – 143 с.
- 5 Уголовный кодекс Швейцарии. Пер. А.В. Серебренниковой. – М., 2000. – 56 с.
- 6 Уголовный кодекс Республики Польша // Под.ред. Н.Ф.Кузнецовой. – Минск, 1998. – 76 с.

References

- 1 Ugolovnyj kodeks Ispanii // pod red. Kuznecovoj N.F., Reshetnikova F.M. – M., 1998. – 87 s.
- 2 Ugolovnoe zakonodatel'stvo zarubezhnyh stran. – M., 2001. zh 236 s.
- 3 Ugolovnoe pravo zarubezhnyh gosudarstv. Osobennaja chast'. – M., 2002. – 345 s.
- 4 Ugolovnyj kodeks FRG. Per. A. V. Serebrennikovoj. – M., 1996. – 143 s.
- 5 Ugolovnyj kodeks Shvejcarii. Per. A. V. Serebrennikovoj. – M., 2000. – 56 s.
- 6 Ugolovnyj kodeks Respubliki Pol'sha // Pod. red. N. F. Kuznecovoj. – Minsk, 1998. – 76 s.